

Γκολώνη Β. και Φτερνιάτη, Α. Η προώθηση της πολιτειότητας στα διδακτικά εγχειρίδια για το γλωσσικό μάθημα του δημοτικού. *Πρακτικά 13^ο Διεθνούς Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος. Αναλυτικά προγράμματα και σχολικά εγχειρίδια: Ελληνική πραγματικότητα και διεθνής εμπειρία*. Ιωάννινα 20-22 Νοεμβρίου 2009. Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδος και ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Υπό έκδοση.

Η προώθηση της πολιτειότητας στα διδακτικά εγχειρίδια για το γλωσσικό μάθημα του δημοτικού

Βασιλική Γκολώνη και Άννα Φτερνιάτη

ΠΤΔΕ Παν/μίου Πατρών

Περίληψη

Στα πλαίσια της οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας που έχει διαμορφωθεί την τελευταία δεκαετία στο δυτικό κόσμο έχει δημιουργηθεί έντονος προβληματισμός σχετικά με την έννοια της πολιτειότητας (citizenship), ενώ παράλληλα προωθούνται σε ευρωπαϊκό επίπεδο δράσεις που σχετίζονται με την πολιτική αγωγή. Στόχος αυτών των δράσεων είναι να βοηθήσουν τους μαθητές/τριες να κατανοήσουν καλύτερα άλλους πολιτισμούς και να αναπτύξουν στάση αποδοχής προς αυτούς, βελτιώνοντας παράλληλα τις κοινωνικές τους ικανότητες. Οι εν λόγω ικανότητες καλύπτουν όλο το φάσμα της συμπεριφοράς εκείνης που εξοπλίζει τα άτομα ώστε να συμμετέχουν με αποτελεσματικό και εποικοδομητικό τρόπο στην κοινωνική και επαγγελματική ζωή -και ειδικότερα στις όλο και περισσότερο ποικιλόμορφες και πολυπολιτισμικές κοινωνίες-, καθώς και στην επίλυση διαφορών, όπου αυτό απαιτείται.

Η παρούσα εργασία εξετάζει κατά πόσο προσφέρονται δυνατότητες από τα νέα σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας του δημοτικού να εμπλακούν οι μαθητές/τριες σε συζητήσεις σχετικά με τα νέα κοινωνικά δεδομένα (ανθρώπινα δικαιώματα, ετερότητα, αλληλεγγύη, περιβαλλοντικά προβλήματα κτλ.) έτσι ώστε να καλλιεργήσουν βασικές αξίες, στάσεις και δεξιότητες του ενεργού και αποτελεσματικού πολίτη.

1. Πολιτειότητα και Εκπαίδευση

Η έννοια της πολιτειότητας

Η ιδιότητα του πολίτη ή πολιτειότητα (citizenship) είναι μία πολυσύνθετη έννοια η οποία διαθέτει πολλές σημασίες. Δηλώνει μια πολιτική και νομική θέση: κάθε άτομο ανήκει σε ένα κράτος με δικαιώματα και υποχρεώσεις τα οποία καθορίζονται από τους νόμους αυτού του κράτους. Η έννοια συνδέεται με την εθνικότητα και την άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται η τάση μετάβασης της αίσθησης του *ανήκειν* από τις μικρές εθνοκεντρικές κλίμακες σε πλανητικές -πολίτες του κόσμου- (Κοντογιώργης, 2003). Σε γενικές γραμμές, πάντως, η ιδιότητα του πολίτη, στη σύγχρονη κοινωνία είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη δημοκρατία όπου ο πολίτης απολαμβάνει την ατομική, κοινωνική και πολιτική ελευθερία. Παράλληλα όμως, δηλώνει και μια ψυχολογική κατάσταση η οποία αναφέρεται στη συμπεριφορά και τη στάση του ατόμου απέναντι στα κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα, τόσο σε τοπικό επίπεδο όσο και σε παγκόσμιο. Ο όρος πολιτειότητα χρησιμοποιείται επίσης για να περιλάβει τη συμμετοχή στη δημόσια ζωή (ενεργός πολίτης). Η ιδιότητα του πολίτη υπό αυτό το πρίσμα καλύπτει ένα ευρύ φάσμα συμμετοχικών δραστηριοτήτων – από την ψηφοφορία στις

εκλογές, το ενδιαφέρον για την πολιτική και τις τρέχουσες υποθέσεις ως την εθελοντική δράση και φιλανθρωπία (Χριστοπούλου, Φλώρου & Στεφανόπουλος, 2008)

Η πολιτειότητα συνδέεται με τους πολλαπλούς ρόλους και θέσεις που έχουν τα άτομα στην κοινωνία ως εργαζόμενοι, καταναλωτές κτλ. και αποκτώνται μέσω της διαδικασίας της πολιτικής κοινωνικοποίησης. Οι σύγχρονες κοινωνίες καταβάλλουν προσπάθειες για την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και την πιο ενεργητική συμμετοχή των πολιτών στην κοινωνική και πολιτική ζωή. Όπως επισημαίνεται και από την Ευρωπαϊκή επιτροπή (Council of Europe, 2000) είναι απαραίτητη η ενθάρρυνση της ενεργού συμμετοχής των πολιτών στις κοινές υποθέσεις για την αντιμετώπιση των κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών, περιορίζοντας παράλληλα τον κίνδυνο αυταρχικών παρεκτροπών. Ένας σημαντικός φορέας πολιτικής κοινωνικοποίησης είναι και το σχολείο μέσω του σχολικού προγράμματος, των εκπαιδευτικών και της ίδιας της σχολικής ζωής.

1.2 Η εκπαίδευση για την πολιτειότητα

Η εκπαίδευση για την πολιτειότητα έχει σχεδιαστεί με διαφορετικό τρόπο στο αναλυτικό πρόγραμμα κάθε χώρας. Σχεδόν σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Α/βάθμια εκπαίδευση είτε ενσωματώνεται σε ένα ή περισσότερα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος είτε αποτελεί αντικείμενο διαθεματικής διδασκαλίας (Eurydice, 2005). Σε όλες ουσιαστικά τις χώρες επιδιώκονται οι ακόλουθες τρεις κατηγορίες στόχων:

- Να αποκτήσουν οι μαθητές πολιτική μόρφωση.

- Να αναπτύξουν συμπεριφορές και αξίες που χρειάζονται για να γίνουν υπεύθυνοι πολίτες.
- Να προωθήσουν την ενεργό συμμετοχή τους στη σχολική ζωή και στη ζωή της κοινότητας.

Ειδικότερα, μέσα από αυτή τη διαδικασία οι νέοι αναμένεται να ευαισθητοποιηθούν, να γνωρίσουν και να κατανοήσουν (Learning and Teaching Scotland Organisation, 2002:12):

- τα σύγχρονα τοπικά και παγκόσμια ζητήματα,
- τα δικαιώματα και τις ευθύνες που έχουν τα άτομα και οι ομάδες στις δημοκρατικές κοινωνίες,
- τις δυνατότητες των ατόμων και των εθελοντικών ομάδων να παρέμβουν και να βελτιώσουν τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες,
- τις προσπάθειες που πρέπει να καταβάλλουν για την προώθηση ζητημάτων, όπως είναι η κοινωνική δικαιοσύνη και η αειφόρος ανάπτυξη,
- τα αίτια, που οφείλονται κυρίως σε οικονομικούς παράγοντες και οδηγούν σε κοινωνικές συγκρούσεις,
- τους φραγμούς που δημιουργούν τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις και οι διακρίσεις που υφίστανται τα άτομα εξαιτίας φύλου, χρώματος, θρησκείας, πολιτικών κ.ά. προτιμήσεων,
- τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε μια κοινωνία και το ρόλο των ΜΜΕ και της αγοράς σε αυτή τη διαδικασία,
- την αλληλεξάρτηση του ενός από τον άλλο και τα αποτελέσματα της παγκοσμιοποίησης στις σύγχρονες κοινωνίες.

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων υιοθετούνται βιωματικές μέθοδοι διδασκαλίας κατά τις οποίες οι μαθητές αυτενεργούν, αλληλεπιδρούν, συνεργάζονται και συμμετέχουν. Ασχολούνται με ζητήματα από την αληθινή ζωή που είτε τους απασχολούν είτε θα τους απασχολήσουν στο μέλλον. Συνεπώς, απαιτείται μια ουσιαστική σύνδεση του σχολείου με την κοινωνία κατά την οποία όμως οι μαθητές θα εφοδιάζονται κατάλληλα, ώστε να γίνουν αυτόνομοι και κριτικοί πολίτες που θα μπορούν να ελέγχουν τη ζωή και το περιβάλλον τους.

1.3. Πολιτειότητα και διδακτικό υλικό για το γλωσσικό μάθημα του δημοτικού

Σύμφωνος με τις αρχές που μόλις αναπτύχθηκαν οφείλει να είναι και ο προσανατολισμός του ελληνικού σχολείου, του οποίου ένας από τους ρόλους είναι να προετοιμάσει τον αυριανό πολίτη, έτσι ώστε να είναι σε θέση να λειτουργεί σε αυτό το διαρκώς μεταβαλλόμενο και πλουραλιστικό περιβάλλον και να ανταποκριθεί στις προκλήσεις των καιρών.

Στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών, στις Γενικές Αρχές Εκπαίδευσης των νέων Α.Π., αναφέρονται μεταξύ άλλων οι εξής άξονες: η εξασφάλιση ίσων ευκαιριών για όλους τους μαθητές/τριες, καθώς και η ευαισθητοποίηση τους σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η διασφάλιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η αναγνώριση των αξιών της διεθνούς ειρήνης, της ασφάλειας και της συνεργασίας, της ανθρώπινης ζωής, του φυσικού περιβάλλοντος, αρχές που έχουν άμεση σχέση με την πολιτειότητα. (ΥΠΕΠΘ, Π.Ι., 2003, σ.σ. 3733-3740)

Ειδικότερα στο ΑΠ για το μάθημα της Γλώσσας στο δημοτικό, ως βάση δηλώνεται η σχέση της γλώσσας με την πραγματικότητα και

επιδιώκεται η ενίσχυση της ικανότητας του μαθητή/τριας να αναφέρεται στην πραγματικότητα, να την κατανοεί, να την εκφράζει, να την περιγράφει, να την επηρεάζει, να τη μεταβάλλει ή και να δημιουργεί πραγματικότητα (ό.π., σ.σ. 3745, 3772). Η γλώσσα δεν αντιμετωπίζεται πια ως ένα αφηρημένο σύστημα σχέσεων, αλλά ως μέσο επικοινωνίας και δράσης-διάδρασης των ανθρώπων σε πραγματικές συνθήκες.

Ας σημειώσουμε, ακόμη, ότι το ΑΠ για το μάθημα της Γλώσσας δεν περιορίζεται στο φάσμα των γλωσσικών στόχων, αλλά επεκτείνεται σε στόχους πολιτισμού και κοινωνικοποίησης (ό.π., σ. 3745), μέσα από τους οποίους προάγεται η γλώσσα ως πολιτισμικό και κοινωνικό προϊόν και φαινόμενο (Fterniati & Spinthourakis, 2006): προτείνει "άνοιγμα" στη λογοτεχνία των γειτονικών λαών και αναφέρει ότι πρέπει κατά τη διδασκαλία να αξιοποιηθεί η παγκόσμια διάσταση της γλώσσας, εφόσον η γλώσσα είναι στοιχείο πολιτισμικής παράδοσης αλλά και διάυλος επικοινωνίας στην ευρωπαϊκή και στην παγκόσμια κοινότητα. Διαφαίνεται και η παραδοχή ότι η γλώσσα γίνεται όχημα και αποτέλεσμα τέχνης και αισθητικής καλλιέργειας. Αναφέρονται επίσης και στόχοι πραγμάτευσης της ετερότητας -γλωσσικής, φυλετικής, θρησκευτικής (ό.π., σ. 3774). Λαμβάνεται υπόψη το πολυπολιτισμικό στοιχείο της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας και η γλώσσα προβλέπεται ως μέσο ένταξης των αλλοδαπών στην κοινωνία αυτή. Σε κάθε περίπτωση, λαμβάνεται υπόψη η συμμετοχή μαθητών με ιδιαίτερες ανάγκες. (ό.π., σ.σ. 3774-3775).

Οι κατευθύνσεις που αναφέρθηκαν φαίνεται να εναρμονίζονται με τις βασικές αρχές της πολιτειότητας,. Όλα τα παραπάνω αποτέλεσαν, μεταξύ

άλλων, προδιαγραφές για το διδακτικό υλικό του γλωσσικού μαθήματος στο δημοτικό. Διερωτάται κανείς όμως κατά πόσο τα κείμενα προς επεξεργασία που εμπεριέχονται σε αυτό ανταποκρίνονται στις παραπάνω απαιτήσεις.

2. Σκοπός της έρευνας

Δεδομένου ότι στα διάφορα κείμενα της Ε.Ε. προωθούνται συγκεκριμένες αξίες που διαμορφώνουν τον ευρωπαϊό αλλά και τον εθνικό και υπερ-εθνικό πολίτη σκοπός της παρούσας ανάλυσης είναι να εντοπίσει στα νέα σχολικά εγχειρίδια τις αναφορές στις αξίες της πολιτειότητας.

Πιο συγκεκριμένα εξετάζεται αν και κατά πόσο τίγονται μέσω των κειμένων ζητήματα επαρκή για να εμπλέξουν τους μαθητές/τριες σε συζητήσεις σε σχέση με τα νέα κοινωνικά δεδομένα (ανθρώπινα δικαιώματα, ετερότητα, αλληλεγγύη, φυσικό περιβάλλον κτλ.). Τελικός στόχος της έρευνας είναι να διερευνήσει εάν προωθείται τελικά η πολιτειότητα, με την έννοια του ενεργού και αποτελεσματικού πολίτη μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια που ισχύουν αυτή τη στιγμή για το γλωσσικό μάθημα του δημοτικού.

3. Μεθοδολογία

Προκειμένου να διερευνηθούν τα παραπάνω, εξετάστηκαν όλα τα κείμενα προς κατανόηση-επεξεργασία που υπάρχουν στα βιβλία του μαθητή/τριας για τη γλώσσα **όλων των τάξεων** (2 τεύχη για την Α΄ τάξη και 3 τεύχη για κάθε μια από τις υπόλοιπες). Η διαμόρφωση των κατηγοριών ανάλυσης του περιεχομένου καθορίστηκε από το γενικό θεωρητικό υπόβαθρο που έχει αναπτυχθεί γύρω από την έννοια της πολιτειότητας. Πιο

συγκεκριμένα, από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας (Council of Europe, 2000, Eurydice, 2005, Holden, 1999, Fumat, 1999, Learning and Teaching Scotland Organisation, 2002, Χριστοπούλου, Φλώρου & Στεφανόπουλος, 2008) προέκυψε ότι οι αξίες που εμπεριέχονται στην εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη είναι: η δημοκρατία, ο σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα, η ανοχή, η αλληλεγγύη και η συμμετοχή. Σε αρκετές χώρες μάλιστα περιλαμβάνουν επίσης το σεβασμό στη φύση. Σε παρόμοια πλαίσια κινείται και η στοχοθεσία της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη:

- Να γνωρίσουν οι μαθητές τα σύγχρονα τοπικά και παγκόσμια ζητήματα, τα δικαιώματα και τις ευθύνες που έχουν τα άτομα σε μια δημοκρατική κοινωνία.
- Να γίνουν ικανοί να παρεμβαίνουν και να μετασχηματίζουν προς το καλύτερο τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες.
- Να μην κάνουν διακρίσεις στηριζόμενοι σε στερεότυπα και προκαταλήψεις.
- Να συνειδητοποιήσουν την αλληλεξάρτηση του ενός από τον άλλον και τα αποτελέσματα της παγκοσμιοποίησης στις σύγχρονες κοινωνίες.

Συνθέτοντας όλα τα παραπάνω προχωρήσαμε στην αρχική διαμόρφωση τεσσάρων κατηγοριών ανάλυσης. Έτσι, καταγράφηκαν οι αναφορές σε θέματα που σχετίζονται με:

- **Σύγχρονα τοπικά και παγκόσμια ζητήματα**
- **Σεβασμός στη διαφορετικότητα, ανοχή**
- **Σεβασμός στη φύση**
- **Αλληλεξάρτηση-Οικουμενικό πνεύμα**

Έχοντας ως μονάδα καταγραφής το *κειμένο*, ασχοληθήκαμε αποκλειστικά με το έκδηλο περιεχόμενο του κειμένου (manifest content) του κειμένου, δηλαδή τα νοήματα που εκφράζονται άμεσα από τα σύμβολα που εμφανίζονται, γραπτά ή οπτικά (Κυριαζή, 1999).

Από την ανάλυση των δεδομένων προέκυψε η ταξινόμηση των αναφορών σε υποκατηγορίες, καταλήγοντας στο παρακάτω σχήμα:

1. Σύγχρονα τοπικά και παγκόσμια ζητήματα

1.1. Επιστημονικά επιτεύγματα/ Επικοινωνία

1.2. Πολιτιστικά επιτεύγματα

1.3. Μετανάστευση/Προσφυγιά

1.4. Δικαιώματα και Ευθύνες του πολίτη σε δημοκρατική κοινωνία (αγωγή του πολίτη, αγωγή του καταναλωτή, κυκλοφοριακή αγωγή)

2. Σεβασμός στη διαφορετικότητα/ ανοχή

2.1. Σεβασμός στο φύλο

2.2. Σεβασμός στο διαφορετικό χρώμα/ φυλή

2.3. Σεβασμός στη διαφορετική θρησκεία

2.4. Άτομα με ειδικές ανάγκες

2.5. Άλλα (σεβασμός σε άλλες επιλογές)

3. Σεβασμός στη φύση

3.1. Αγάπη για τη φύση

3.2. Περιβαλλοντικά προβλήματα

3.3. Κοινωνική δράση για την προστασία του περιβάλλοντος και την αειφόρο ανάπτυξη

4. Αλληλεξάρτηση-Οικουμενικό πνεύμα

4.1. Παρουσίαση άλλων χωρών και λαών

4.2. Κείμενα ξένων συγγραφέων

4.3. Ειρηνική συνύπαρξη – Πόλεμος

4.4. Συμμετοχή στα κοινά-συλλογική δράση-αλληλεγγύη

Τα κείμενα καταγράφηκαν και ταξινομήθηκαν με βάση τις κατηγορίες/κριτήρια που περιγράφονται παραπάνω και αντιστοιχούν σε συγκεκριμένες μετρήσεις. Προκειμένου να γίνουν οι απαιτούμενες συγκρίσεις, τα ποσά των μετρήσεων υπολογίστηκαν σε ποσοστά επί τοις εκατό.

4. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων

Η ανάλυση περιεχομένου των βιβλίων του μαθητή όλων των τάξεων έδειξε ότι υπάρχουν αναφορές σε όλες τις κατηγορίες. Όπως φαίνεται στον πίνακα 1, τα μεγαλύτερα ποσοστά κειμένων με αναφορές στην πρώτη κατηγορία συγκεντρώνουν η Ε΄ τάξη 36,7%, και η Στ΄ 31,2%. Παρατηρούμε ότι το ποσοστό αυτών των κειμένων αυξάνεται σταδιακά όσο προχωράμε σε μεγαλύτερες τάξεις.

Πίνακας 1:Καταγραφή των αναφορών σε σύγχρονα τοπικά και παγκόσμια ζητήματα

1. Σύγχρονα τοπικά και παγκόσμια ζητήματα	Α΄ τάξη N=72		Β΄ τάξη N=93		Γ΄ τάξη N=58		Δ΄ τάξη N=70		Ε΄ τάξη N=71		ΣΤ΄ τάξη N=77		Σύνολο N=383	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1.1. Επιστημονικά επιτεύγματα/Επικοινωνία	2	2,8	4	4,3	2	3,4	4	5,7	7	9,9	6	7,8	25	6,3
1.2. Πολιτιστικά επιτεύγματα	5	6,9	5	5,4	1	1,7	3	4,3	10	14,1	8	10,4	32	8,4
1.3. Μετανάστευση/προσφυγιά	0	0	0	0	2	3,4	0	0	1	1,4	3	3,9	6	1,6
1.4. Δικαιώματα και ευθύνες του πολίτη σε δημοκρατική κοινωνία	0	0	5	5,4	5	8,6	8	11,4	8	11,3	7	9,1	33	8,6
Σύνολο:	7	9,7	14	15,1	10	17,1	15	21,4	26	36,7	24	31,2	96	24,9

Στην υποκατηγορία 1.1. εντάσσονται αναφορές στην τεχνολογία, στην επιστήμη, στα Μ.Μ.Ε. ενώ στην 1.2. αναφορές στην τέχνη και σε θέματα πολιτισμού. Κατά την καταγραφή παρατηρήθηκε ότι ο τρόπος προσέγγισης αυτών των θεμάτων δε στοχεύει μόνο στην ενημέρωση, αλλά και στην ανάπτυξη της ικανότητας του μαθητή να κρίνει και να επιλέγει. Είναι αξιοσημείωτο ότι στην υποκατηγορία 1.3. ανήκουν 6 μόνο αναφορές κειμένων (1,6%) αφιερωμένες στο φαινόμενο της μετανάστευσης και στη ζωή των προσφύγων. Παρόλο που η Ελλάδα έχει δεχτεί ένα πολύ μεγάλο αριθμό μεταναστών και προσφύγων, το θέμα θίγεται κυρίως στη Γ΄ και ΣΤ΄ τάξη και πιο συχνά με παραδείγματα από άλλα μέρη του κόσμου. Στην υποκατηγορία 1.4. που συγκεντρώνει και τα μεγαλύτερα ποσοστά σε όλες τις τάξεις εντάχθηκαν αναφορές σχετικές με τα ανθρώπινα δικαιώματα, ευθύνες και υποχρεώσεις των πολιτών, αγωγή του πολίτη, αγωγή του καταναλωτή και κυκλοφοριακή αγωγή, τα οποία σχετίζονται άμεσα με την έννοια της πολιτειότητας. Δεν εντοπίστηκαν αναφορές σε άλλα επίκαιρα και φλέγοντα κοινωνικά ζητήματα, όπως η παιδική εκμετάλλευση, ο ρατσισμός, η οικονομική ανέχεια, η ανεργία.

Στον επόμενο πίνακα (2) παρουσιάζονται οι ταξινομήσεις των αναφορών σε θέματα ετερότητας και σεβασμού της διαφορετικότητας.

Πίνακας 2: Καταγραφή αναφορών σε θέματα διαφορετικότητας

2. Σεβασμός στη διαφορετικότητα	A' τάξη N=72		B' τάξη N=93		Γ' τάξη N=58		Δ' τάξη N=70		Ε' τάξη N=71		ΣΤ' τάξη N=77		Σύνολο N=383	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
2.1. Σεβασμός στο φύλο	1	1,4	1	1,1	1	1,7	1	1,4	1	1,4	2	2,6	7	1,8
2.2. Σεβασμός στο διαφορετικό χρώμα/ φυλή	0	0	3	3,2	3	5,2	3	4,3	2	2,8	3	3,9	14	3,7
2.3. Σεβασμός στη διαφορετική θρησκεία	0	0	0	0	1	1,7	1	1,4	0	0	4	5,2	6	1,6
2.4. Άτομα με ειδικές ανάγκες	0	0	1	1,1	1	1,7	4	5,7	0	0	2	2,6	8	2,1
2.5. Άλλα	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1,3	1	0,2
Σύνολο:	1	1,4	5	5,4	6	10,3	9	11,4	3	4,2	12	15,6	36	9,4

Πρόκειται για κείμενα που προωθούν άμεσα το σεβασμό στο άλλο φύλο, στη διαφορετική φυλή και στο διαφορετικό θρήσκευμα (Ινδουισμός, Μουσουλμανισμός, Βουδισμός), ενώ συναντάμε κείμενα που προβάλλουν την ισότιμη αντιμετώπιση των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Σχετικά με τα τελευταία, πρέπει να διευκρινιστεί ότι όλες αφορούν σε άτομα με σωματικές αναπηρίες μόνο. Γενικά, παρατηρούμε ότι το ποσοστό αυτών των κειμένων αυξάνεται σε κάποιες από τις μεγαλύτερες τάξεις του Δημοτικού (11,4% στη Δ' και 15,6% στη ΣΤ')

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα αποτελέσματα καταγραφής των αναφορών σε περιβαλλοντικά θέματα. Οι αναφορές ταξινομήθηκαν σε τρεις υποκατηγορίες με βάση το περιεχόμενο των κειμένων.

Πίνακας 3: Καταγραφή αναφορών σε περιβαλλοντικά θέματα

3. Σεβασμός στη φύση	Α' τάξη N=72		Β' τάξη N=93		Γ' τάξη N=58		Δ' τάξη N=70		Ε' τάξη N=71		ΣΤ' τάξη N=77		Σύνολο N=383	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
3.1. Αγάπη για τη φύση	7	9,7	5	5,4	6	10	5	7,1	3	4,2	3	3,9	29	7,6
3.2. Περιβαλλοντικά προβλήματα	1	1,4	4	4,3	3	5,2	5	7,1	2	2,8	0	0	15	3,9
3.3. Κοινωνική δράση για την προστασία του περιβάλλοντος και την αειφόρο ανάπτυξη	1	1,4	5	5,4	2	3,4	4	5,7	1	1,4	1	1,3	14	3,7
Σύνολο:	9	12,5	14	15,1	11	18,6	14	19,9	6	8,4	4	5,2	58	15,2

Όπως φαίνεται στον πίνακα 3, υπάρχουν 58 αναφορές (15,2%) εκ των οποίων οι περισσότερες σημειώνονται στις μικρότερες τάξεις, καθώς τα εγχειρίδια για τις μεγαλύτερες φαίνεται να έχουν έναν κοινωνικό προσανατολισμό.(βλ. πίνακες 1, 2 και 4). Στην υποκατηγορία 3.1, η οποία συγκεντρώνει και το υψηλότερο ποσοστό (7,6%), ανήκουν αναφορές που προβάλλουν τη φυσική ομορφιά και την αγάπη για τη φύση. Στην υποκατηγορία 3.2. συναντάμε αναφορές σχετικές με συγκεκριμένα περιβαλλοντικά προβλήματα, όπως, μόλυνση του περιβάλλοντος, εξοικονόμηση ενέργειας, είδη υπό εξαφάνιση κτλ. Τέλος, στην υποκατηγορία 3.3. εντάχθηκαν αναφορές στις οποίες οι πολίτες αναλαμβάνουν δράση για την προστασία του περιβάλλοντος και την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Ακολουθούν οι αναφορές σε θέματα αλληλεξάρτησης μέσα σε μια κοινωνία ή σε ένα παγκοσμιοποιημένο κόσμο (πίνακας 4). Σε αυτή την κατηγορία συναντάμε τις περισσότερες αναφορές σε σχέση με όλες τις προηγούμενες κατηγορίες, καθώς το ποσοστό τους φτάνει το 30%. Το

υψηλότερο ποσοστό συγκεντρώνει η υποκατηγορία 4.1. Άλλες χώρες/άλλοι λαοί (11,5%), όπου περιορίζονται αρκετά τα περιγραφικά κείμενα των ελληνικών τόπων και εμπλουτίζονται με κείμενα που αναφέρονται στη φυσική ομορφιά και τα αξιοθέατα άλλων χωρών, τονίζοντας το οικουμενικό πνεύμα. Καλλιεργείται η ιδέα της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας με αναφορές σε άλλους τόπους (Αμερική, Κίνα, Αφρική), σε άλλους λαούς (Ινδιάνους, Κινέζους, Τούρκους) και σε άλλες χώρες (π.χ. Πορτογαλία).

Πίνακας 4: Καταγραφή αναφορών σε θέματα αλληλεξάρτησης

4. Αλληλεξάρτηση- Οικουμενικό πνεύμα	Α' τάξη N=72		Β' τάξη N=93		Γ' τάξη N=58		Δ' τάξη N=70		Ε' τάξη N=71		ΣΤ' τάξη N=77		Σύνολο N=383	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
41. Άλλες χώρες / άλλοι λαοί	5	6,9	8	8,6	3	5,2	9	12,9	10	14,1	9	11,7	44	11,5
42. Κείμενα ξένων συγγραφέων	2	2,8	2	2,2	6	10,3	6	8,6	4	5,6	4	5,2	24	6,3
43. Ειρηνική συνύπαρξη / Πόλεμος	0	0	2	2,2	8	13,7	2	2,9	7	9,9	8	10,4	27	7
44. Συμμετοχή στα κοινά / συλλογική δράση/ αλληλεγγύη	2	2,8	6	6,5	4	6,9	1	1,4	5	7	2	2,6	20	5,2
Σύνολο:	9	12,5	18	19,5	21	36,1	18	25,8	26	36,6	23	29,9	115	30

Στη συνέχεια έγινε καταμέτρηση των κειμένων που γράφτηκαν από ξένους συγγραφείς. Στην υποκατηγορία 4.2. περιλαμβάνονται περίφημα δείγματα της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας λογοτεχνίας. Ακολουθεί η υποκατηγορία 4.3. με αναφορές που προωθούν την ειρηνική συνύπαρξη των λαών και περιγράφουν με μελανά χρώματα τον πόλεμο καθώς και τις καταστροφικές συνέπειές του. Επίσης, δε λείπουν τα παραδείγματα αλληλεγγύης και συλλογικής δράσης για τη στήριξη των ανθρώπων που έχουν ανάγκη (αντιπολεμικό συλλαλητήριο, εθελοντές αιμοδότες, συνεργασία), δίνοντας έμφαση στην αξία των ανθρώπινων σχέσεων και στην αξία τη δύναμης και της θέλησης του ανθρώπου.

5. Συμπεράσματα

Μετά την εξέταση των διδακτικών εγχειριδίων για τη γλώσσα του Δημοτικού υπό το πρίσμα των κριτηρίων που αναφέρθηκαν, καταλήγουμε να παρατηρήσουμε ότι:

Στην επιλογή των κειμένων επιχειρείται σημαντικό άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία. Ειδικότερα, παρουσιάζονται μέσα από τα κείμενα θέματα κοινωνικού προβληματισμού ικανά να εμπλέξουν τους μαθητές σε συζητήσεις σχετικές με τα νέα δεδομένα (ανθρώπινα δικαιώματα, φυσικό περιβάλλον, ειρηνική συνύπαρξη, διαφορετικότητα κτλ.). Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρούνται ελλείψεις σε φλέγοντα κοινωνικά ζητήματα, όπως η μετανάστευση στη χώρα μας και η οικονομική και κοινωνική εξαθλίωση των μεταναστών, οι τσιγγάνοι (δύο αναφορές στην Ε΄ και στη ΣΤ΄), η παιδική εκμετάλλευση, ο ρατσισμός. Τέλος, δεν συμπεριλαμβάνονται καθόλου ζητήματα όπως η οικονομική ανέχεια, η ανεργία, οι αγώνες των εργαζομένων (εκτός από μία αναφορά στη Γ΄ τάξη), διατηρώντας έτσι έναν πιο συντηρητικό μανδύα.

Οι παρατηρήσεις που προηγήθηκαν δεν ακυρώνουν βέβαια τη σημαντική προσπάθεια που έχει καταβληθεί για ποιοτικές αλλαγές στο διδακτικό υλικό.

Συμπερασματικά θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια που ισχύουν αυτήν τη στιγμή για το γλωσσικό μάθημα του δημοτικού προσφέρονται αρκετές ευκαιρίες για κοινωνική ενδυνάμωση των μαθητών και διαμόρφωση ενεργών και αποτελεσματικών πολιτών και συνεπώς προωθείται σε σημαντικό βαθμό η πολιτειότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Council of Europe. Council for Cultural Co-operation (CDCC). Education for Democratic Citizenship: A Lifelong Learning Perspective (2000). *Προς μια ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης και ενεργού συμμετοχής του πολίτη*. Λουξεμβούργο.

http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Pdf/Documents/2000_21_Birzea_Lifelong_perspective.PDF

Eurydice. The information network on education in Europe. Citizenship Education at School in Europe. Greece. National Description – 2004/05 (2005). *Η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη στην Ευρώπη*. http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/pdf/054DN/054_EL_EN.pdf, τελευταία προσπέλαση στις 15/11/08.

Fterniati, Anna & Spinthourakis, Julia Athena (2006). National curriculum reform and new elementary school Language Arts textbooks in Greece. *The International Journal of Learning*, 13, 37-44.

Fumat, Yveline (1999). “School and citizenship”. In Alistair Ross (ed). *Young Citizens in Europe*. σ.σ.107-112. London: CiCe.

Holden, Cathie (1999). “Education for Citizenship: the contribution of social, moral and cultural education”. In Alistair Ross (ed). *Young Citizens in Europe*. σ.σ.113-123 London: CiCe.

Learning and Teaching Scotland Organisation (2002). Education for Citizenship in Scotland: A paper for Discussion and Development. (http://www.ltscotland.org.uk/Images/ecsp_tcm4-122094.pdf τελευταία προσπέλαση 23/3/2009)

Χριστοπούλου, Ευσταθία, Φλώρου, Δήμητρα & Στεφανόπουλος, Νικόλαος (2008). “Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη και Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη: εφαρμογές στο βιβλίο της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής της Ε΄ Δημοτικού”. Στο *Πρακτικά του 4^{ου} Συνεδρίου ΠΕΕΚΠΕ*, 12-14/12/2008, Ναύπλιο

(http://81.186.166.197/peekpe4/proceedings/synedria6/%CE%A7%CE%A1%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A5%CE%9B%CE%9F%CE%A5_et_all.pdf, τελευταία προσπέλαση 15/3/09).

Κοντογιώργης, Γεώργιος (2003). *Πολίτης και πόλις*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Κυριαζή, Νότα (1999). *Η κοινωνιολογική έρευνα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

ΥΠΕΠΘ. ΠΙ. ΦΕΚ, τεύχος Β΄, αρ. φύλλου 303/13-03-03, τόμος Α΄.

Πρόγραμμα Σπουδών της Ελληνικής Γλώσσας για το Δημοτικό Σχολείο.

ΥΠΕΠΘ. ΠΙ. (2006). *Γλώσσα*. (για την Α΄, Β΄, Γ΄, Δ΄, Ε΄ και Στ΄ τάξη του δημοτικού, 17 τεύχη, βιβλίο μαθητή) Αθήνα: ΟΕΒΔ.

ΥΠΕΠΘ. ΠΙ. (2006). *Γλώσσα. Βιβλίο δασκάλου*. (για την Α΄, Β΄, Γ΄, Δ΄, Ε΄ και Στ΄ τάξη του δημοτικού, 6 τεύχη) Αθήνα: ΟΕΒΔ.

ABSTRACT

In today's economic and social reality, the western world is deeply concerned with the concept of citizenship, while specific actions on civil education are being promoted throughout Europe. These actions aim at helping students understand and accept other civilisations, thus enhancing the range of their social skills, and preparing them for a fruitful and efficient participation in society and the professional arena, particularly in terms of multiculturalism and social conflict resolution.

The present paper investigates to which extent the new Primary School Language Arts textbooks help pupils engage in discussion on contemporary social issues (human rights, the Other, social solidarity, environmental problems, etc.), thus nurturing the necessary values, attitudes and skills for them to become active citizens.

Άννα Φτερνιάτη, Λέκτορας ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών
Δ/ση: Πανεπιστήμιο Πατρών, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής
Εκπαίδευσης, 26110 Ρίον, Πάτρα
Τηλ. Κινητό: 6977 375228, Γραφείο: 2610 969723
E-mail: afterniati@upatras.gr
Φαξ: 2610 997736

Βασιλική Γκολώνη, Δασκάλα, M.Ed. Εκπαιδευτική Πολιτική και
Διοίκηση
Δ/ση: Χαλκιάς 53, 26331 Εγλυκάδα, Πάτρα
Τηλ. Κινητό: 6974 601359, Οικία : 2610 271834
E-mail: vgoloni@hotmail.com

Σύντομα Βιογραφικά Σημειώματα

Η Άννα Φτερνιάτη είναι λέκτορας στο Παιδαγωγικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Πατρών στο αντικείμενο *Διδακτική Γλωσσικών*

Μαθημάτων. Έχει ασχοληθεί με έρευνες και έχει δημοσιεύσει στον τομέα της Διδακτικής της Γλώσσας με έμφαση στη διδασκαλία του γραπτού λόγου και στην ανάπτυξη διδακτικών προγραμμάτων και υλικών. Συμμετείχε στις εργασίες των επιτροπών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για τη σύνταξη του ισχύοντος Αναλυτικού Προγράμματος και για την παρακολούθηση του νέου εκπαιδευτικού υλικού για το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας στην Α/θμια Εκπ/ση.

Η Βασιλική Γκολώνη είναι απόφοιτος του ΠΤΔΕ του Παν/μίου ..., του Διδακταλείου του ΠΤΔΕ του Παν/μίου ... «Ευάγγελος Παπανούτσος» και του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών του Πανεπιστημίου Πατρών. Το μεταπτυχιακό της δίπλωμα εντάσσεται στην κατεύθυνση *Εκπαιδευτική Πολιτική και Διοίκηση*. Εργάζεται ως δασκάλα από το 1999 στην ιδιωτική και δημόσια Α/θμια Εκπ/ση συμμετέχοντας παράλληλα με εισηγήσεις σε επιμορφωτικές ημερίδες και συνέδρια.